

УДК 821.161.2.09:371

DOI 10.31654/2663-4902-2021-PP-1-94-101

Романишина Н. В.

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури

Рівненського державного гуманітарного університету

rom.nata@ukr.net

orcid.org/0000-0002-8408-3784

**КОНТЕКСТНЕ ВИВЧЕННЯ ОПОВІДАННЯ І. ГАСПРИНСЬКОГО
«АРСЛАН-КИЗ» У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

У статті обґрунтовано доцільність вивчення життєпису та творчості І. Гаспринського на уроках української літератури в класах філологічного профілю у зв'язках із літературними та позахудожніми фактами; визначено особливості біографічного, історичного, літературознавчого, культурологічного, суспільного контексту як методики аналізу та інтерпретації програмового тексту «Арслан-киз». Літературний контекст окреслено в аспектах уточнення змістово-формальних ознак «Дівчини-левиці» як твору дискусійної жанрової природи (історичне оповідання, повість, легенда, утопія), «підтекстового контексту» (актуалізація езопової мови, прихованого вислову у творах митця епохи «Уянув devir»), «метатекстового контексту» (зіставний аналіз Гульджемал та Жанни д'Арк як персонажів, що формуються на тлі історичних обставин, зокрема за літературною біографією І. Кошелівця «Жанна д'Арк»), контекстами літературної конкретизації «Дівчини-левиці», рецепції творчості І. Гаспринського в різні епохи (А. Кримський, Ю. Кандим, М. Джемільєв, О. Слоньовська та ін.). Простежено, що коди, які відкривають контекст історичного оповідання «Дівчина-левиця», активізувалися в сучасних історичних умовах (новина про китайські таємні табори для мусульман-уйгурів набула широкого суспільного резонансу; в анексованому Криму Росія знову проводить дискримінаційну політику щодо корінного населення; у річницю початку депортації радянським режимом кримських татар з Криму Україна, світ згадують жертв геноциду, засуджують дії нинішніх окупантів, що спонукає учителя й учнів не лише відкривати додаткові смисли та значення історичного оповідання «Арслан-киз», а й розуміти, що літературний твір є потенційно продовжуваним, нескінченним. Перспективність методики дослідження системи контекстів – поглиблене вивчення української літератури (пошук учнями додаткової інформації, потреба пояснень, коментарів), оновлення смислу прочитаного через включення у нові контексти гуманітарних наук; опанування компетентностями розуміння власної національної ідентичності, відкрите ставлення до розмаїття культурного вираження інших тощо (особистісно значущий контекст).

***Ключові слова:** профільне навчання, контекст як методика аналізу, система контекстів, види контекстів, Ісмаїл Гаспринський, «Арслан-киз» («Дівчина-левиця»).*

Постановка проблеми. Реформування літературної освіти відповідно до вимог нової української школи передбачає, що учитель-словесник не лише формує в учнів мотивацію до читання творів національної й зарубіжної літератури, естетичні, художні смаки, сприяє оволодінню мистецтвом слова, а й навчає таких способів діяльності, як розуміння власної національної ідентичності, відкрите ставлення до розмаїття культурного вираження інших. Включення до навчальної програми з української літератури *профільного рівня* (Київ, 2017) творів визначних митців кримськотатарської літератури Ісмаїла Гаспринського та Ервіна Умерова – можливість виразити в образній структурі тексту особливості індивідуального й націо-

нального, свого / чужого, усвідомити їх межовість, як і те, що «світ присутності – це спільний світ; буття-в є буттям з іншими» (М. Гайдеґґер); простежити співвідношення поетикальних та етнічних процесів у творчості письменників національних груп на території України, які перебувають у ситуації «на межі двох культур»; сприяти усвідомленню цілісності української літератури.

Обрати контекстний аналіз програмового оповідання **Ісмаїла Гаспринського** «Арслан-киз» рекомендують укладачі вищезгаданої програми Г. Усатенко та А. Фа-соля, які увиразнюють його «суспільний» («джадидистська реформа в Криму») та «мистецький» контекст («Агатангел Кримський. Література кримських татар. «Студії з Криму», 1930 р.») [4, с. 46]. Рецепція десятикласниками оповідання «Дівчина-левиця» також зумовлена біографічним, культурологічним, історичним контекстом («Життєвий і творчий шлях визначного кримськотатарського педагога /.../ видавничя /.../, педагогічна діяльність /.../»; «учень / учениця: знає історичний та суспільний контекст співжиття українського та кримськотатарського народів»); особистісно значущим контекстом («учень / учениця: уникає дискримінації інших у процесі спілкування; ідентифікує себе як представника певної культури; веде діалог із текстом (автором, героями) /.../; дає власну оцінку вчинкам персонажів» [4, с. 46–47].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вчені-методисти обґрунтовують визначення «контекстне прочитання твору» – уточнення історичного контексту зображених подій, зіставлення художнього розв'язання певної «проблеми у літературах різних часів і народів», виявлення специфіки «образотворчих засобів при творенні подібних образів письменниками, художниками, музикантами, скульпторами, акторами» (Г. Токмань); «контекстуальний аналіз художнього твору»: охоплення повноти відображення епохи в тексті, пояснення значення письменника, твору в контексті «певної історико-літературної доби» (Л. Мірошніченко); дотримання «принципу контекстності» як «посилення текстоцентризму» навчання, що базується на теоретичних, біографічних, історико-літературних «точках опори» для «аналізу художніх джерел» (Ю. Бондаренко). Концепцію контекстного вивчення шкільних програмових художніх творів розроблено В. Гладишевим: «Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури» (Миколаїв, 2006). Методику контекстного вивчення української літератури «в системі курсів за вибором у профільній школі», «на тлі подій і явищ відповідної історичної епохи», «у процесі вивчення життєвого і творчого шляху письменника» запропоновано у дисертаціях І. Тригуб, Н. Білоус, В. Захарової тощо. Аналіз останніх досліджень і публікацій з окресленої проблеми засвідчує, що контекстне вивчення художніх творів є одним із «нових підходів» до навчання літератури, водночас розуміння сутності, різновидів контексту учнями є побіжним; рівень сформованості умінь контекстного «прочитання» – недостатній для повноцінного сприймання, осмислення іманентної природи програмового твору.

Метою дослідження є окреслення зв'язків історичного оповідання «Арслан-киз» із літературними та позатекстовими фактами, для літературознавчого аналізу, «діалогізації сприйняття» (М. Бахтін), переосмислення в новому контексті; долучення до теоретично обґрунтованої системної методики цілісного вивчення життєпису й художньої творчості Ісмаїла Гаспринського.

Виклад основного матеріалу. Сучасний шкільний аналіз художнього твору важко уявити без залучення контекстуальних даних, простеження взаємозв'язків із життєписом автора, історичною епохою, культурною традицією, побутовими реаліями тощо. У профільній школі складаються необхідні передумови для досягнення учнями мистецької цінності, глибини смислів прочитаного, зокрема через визначення поєднань програмових текстів із фактами, явищами, як текстовими, так і позахудожніми. Поглиблене вивчення дисципліни, збільшення обсягу навчального матеріалу заохочує школярів добирати аргументи для інтерпретації із низки творів різних жанрів, збірок, періодів творчості письменника, біографії, родинного, товариського, професійного «мікросередовища», простежувати творчу еволюцію, особливості поетики, індивідуального стилю митця; міжпредметна інтеграція – визначати місце

твору у національному, загальнокультурному просторі, оновлювати його смисл, включаючи у нові контексти гуманітарних наук; провідна роль літературознавства у навчанні актуалізує історико-, теоретико-, критико-літературні види контексту тощо.

Водночас навіть у класі з профільюючим предметом «українська література» учнів не варто знайомити з історією вивчення контексту, провідними авторськими концепціями (Р. Барт, М. Бахтін, Ж. Дерріда, Ю. Кристева та ін.), формами репрезентації контекстуального змісту тощо, але розширювати «базовий» обсяг контекстів, формувати контекстуальну компетентність старшокласника-читача.

Щодо «контексту» оповідання «Арслан-киз», з-поміж сукупності пов'язаних із текстом явищ, доцільно включити його у творчість Ісмаїла Гаспринського. Наприклад, у підручнику з української літератури для *профільного рівня* О. Борзенка та О. Лобусової (Харків, 2018) десятикласникам рекомендовано знати художні твори класика: «Африканські листи», «Листи мулли Аббаса Французького», «Лихо Сходу», «Сонце зійшло» та ін. У методичних рекомендаціях із вивчення твору «Арслан-киз» (О. Сльоньовська, О. Борзенко, О. Лобусова та ін.) «літературний контекст» передбачає, як правило, визначення жанру. О. Сльоньовська уточнює жанри низки творів: «Африканські листи» – повість, «Листи мулли Аббаса Французького» – роман, «Лихо Сходу» – містична новела [6, с. 297]. А. Кримський в огляді літератури кримських татар відзначає белетристичні переклади І. Гаспринського («Робінзон Крузо»), «самостійні писання» в формі подорожніх листів «мулли Аббаса Французького», утопічну повість «Дар-ур-рахат», автобіографічний роман «Кюн догду» тощо [3, с. 171]. Жанровий контекст доцільний, оскільки І. Гаспринського вважають засновником багатьох літературних та публіцистичних жанрів не лише у кримських татар, а й серед інших тюркомовних народів; також зважаючи, що «Дівчина-левиця» – твір дискусійної жанрової природи: за чинними шкільними підручниками О. Сльоньовської, О. Борзенка, розробками конспектів уроків (О. Косогової, Л. Муковоз, О. Саматової та ін.); працями дослідників творчості І. Гаспринського (Л. Динікової, О. Новак, А. Арнаутової, О. Семенець та ін.) – історичне оповідання; як «легенду» визначає твір Ю. Кандим, «повість» – Є. Мустафаєва тощо. Доцільно проаналізувати текст у контексті стану розробленості теорії історичної белетристики, мети звернення патріарха нової кримськотатарської літератури до історичної теми, проблеми джерельної бази твору, відомих на той час моделей історичної прози; доповнити визначені авторами підручника для *профільного рівня* «жанрові ознаки історичного оповідання»: невеликий обсяг, однолінійний сюжет на основі давніх подій, різнобічно розкритий образ однієї героїні (за О. Борзенком, О. Лобусовою): поєднання історичної канви (боротьба тюркських народів Туркестану проти китайської експансії у другій половині XVIII століття) та белетристичної оповіді про долю вигаданого протагоніста; герой – звичайна, пересічна людина («Коли зводиться великий дім, годяться й тріски. Такі як я...» [1]), яка потрапляє у вир історичних подій; структурованість тексту на короткі розділи тощо. Як українське історичне оповідання XIX ст., що розвивалося в річищі повісті, виклад у творі широкий, всеохопний, акцентується на описах, демонстрації прикмет часу у просторі («Час подій нашої оповіді – це час Кокандського ханства, де правила хаджі /.../», «Східний Туркестан розділився на дві частини, на так звані Старе Місто й Нове місто. У Старому Місті мешкає мусульманське населення, а в Новому – китайські солдати /.../» [1]), важливу роль відіграє образ розповідача («Тим часом залишимо чи не десятитисячну юрбу стояти спантеличено в прагненні збагнути почуте й побачимо, що відбувалося в самій лазні», «Саме таким застала Кашгар героїня нашої оповіді Гульджемал-ханум» [1]).

До речі, дослідник творчості «дідуся кримськотатарської нації» А. Кримський звертає особливу увагу на повість «Край вічного блаженства» – ідеальну мусульманську висококультурну і високопоступову державу, яка «начебто заціліла в недосяжно-непрístupних горах південної Іспанії, як зостанок од тієї Гранади, яку в кінці XV в. еспанці зруйнували» [3, с. 172]. Отже, І. Гаспринський був добре обізнаний із літературним значенням поняття «утопія», елементи жанру фантастичної повісті простежуються в романі «Листи молли Аббаса Франсові» (частина «Французькі

листи»); також у творі «Арслан-киз» митець окреслив образ прийдешнього життя людства на тлі позитивного ідеалу, запропонував переконливі ідеї щодо впорядкування суспільного життя. Зауважимо відкритість, «текстологічну незавершеність» (У. Еко) твору: «Почалося відновлення ханства» [1]; «класичну» для утопії форму подорожі (Гульджемал пробирається з оточеного міста Учтурфан до Кашгару, щоб повернутися з підкріпленням). Щодо такої жанрової ознаки утопії, як дотримання діалогової форми, характерним прийомом нарративної стратегії автора «Дівчини-левиці» є застосування невластиве прямої мови: переказ діалогів, полілогів учасників нарад «впливових достойників» Учтурфану, Кашгару, розмов Гульджемал із різними представниками міської влади; «розмов та відгуків на базарі», майдані, в лазні: «На зібранні з'ясувалося /.../», «А напад на Нове Місто впливові добродії вважали недоцільним, поки /.../», «Всі питали Арслан-киз, що діяти. Обіцяли /.../» [1]. Визначальною у тексті є ідейна домінанта: гідним поваги є народ, який чинить опір колонізаторам, народжує в боротьбі лідерів, які згуртовують, ведуть до перемоги та слави.

Художній аналіз будь-якого твору історичної тематики передбачає визначення, коментування вкрапель історичного, соціально-політичного, економічного, етнографічного, культурологічного та інших видів наукового контексту. Не погоджуємося із авторкою шкільного підручника, що «в оповіданні /.../ немає точної вказівки на конкретних історичних осіб» [6, с. 298]: на базарі в Кашгарі Гульджемал почула і розпитує про відважного ватажка Якуб-бека, на якого «тут покладають велику надію», сповіщає «героя» листом «про реальний стан речей» [1]. Оповідання завершується повідомленням: Якуб-бек прибув «з Коканда в Кашгар», «а з ним ще кипчацькі й узбецькі богатири. Почалося відновлення ханства» [1]. Таким чином, можна припустити, що йдеться про події напередодні 1864 року – найбільшого повстання в Східному Туркестані (приєднаний у XVIII столітті до Китайської імперії) за незалежність під проводом відомого військового і державного діяча Кокандського ханства Якуб-бека, що стало початком створення Кашгарського ханства (держави Йетішар).

Десятикласники можуть поміркувати щодо ключів, які відкривають, за Н. Копилянською, підпорядкований філософським, суспільним, моральним позиціям письменника авторський контекст. Зокрема, чому І. Гаспринський не повідомляє читачам, що вже у 1877 році, після смерті правителя Якуб-бека, Кашгар знову, вже остаточно було приєднано до Китаю, чому темою оповідання є події не з історії кримськотатарського народу. О. Саматова у конспекті уроку «І. Гаспринський. «Арслан-киз». Проблема взаємодії традицій та викликів нового часу й емансипації у творі» відзначає, що і кримських татар, і кашгарців «об'єднує одна віра – іслам» [5]. Додамо, що кримські татари, як і туркмени, киргизи, казахи тощо – тюркські народи, які у XVIII столітті завойовували росіяни, переживали спад духовних сил, дисципліни, здатності до дії; як відомо, татаро-мусульманське населення у православній Російській імперії почувалося чужорідним, піддавалося гонінням. Все ж, оскільки І. Гаспринський не поділяв радикальних татарських напрямів, головне своє завдання вбачав у «культурно-просвітнім розбудженні татарської нації» [3, с. 174], доцільно аналізувати оповідання у контексті та як «частину /.../ роботи, яку вів І. Гаспринський для просвітництва кримськотатарського народу» [5] в період на зламі «Епохи занепаду» (з часу анексії Криму 1783 р.) та «Відродження»/«Uyanuv devir». Насамперед, в аспекті «виходу», обґрунтованому І. Гаспринським як альтернатива або капітуляції (русифікація, прийняття християнства), або ж ментальній, культурній та побутовій самоізоляції кримських татар, – згуртування, «європеїзація» мусульманського суспільства, але із збереженням духовності, традицій, цінностей, «ісламських» якостей.

Методисти, які досліджують питання шкільного вивчення оповідання «Арслан-киз» (О. Слоньовська, О. Саматова, О. Борзенко та ін.), одностайно зауважують проблему емансипації жінки (образ Гульджемал). Додамо, що оповідання доцільно розглядати в контексті публіцистичних розвідок митця про жінку – «велику силу,

основу сім'ї та держави» (І. Гаспринський): статті «Чи потрібно навчати жінок?», «Країна жінок», книга «Кадинлар» («Жінки»), публікації в журналі «Алем-і нісван» («Жіночий світ»), додатку до газети «Терджиман» тощо. Водночас одне із завдань для обговорення в малій групі, якщо хтось із учнів додатково прочитав роман «Листи мулли Аббаса Французького», – як відомо, головного героя ідентифікують із реальним автором, котрий занотовує, описує події, враження, емоції своєї подорожі Європою; із одного боку, розвінчує культурні стереотипи мусульман (залежність жінок від чоловіків; раннє заміжжя; створення сім'ї та виховання дітей як сенс життя тощо); з іншого боку, за спостереженням польського дослідника Я. Коралевського, хоча мулла Аббас Французький є толерантною людиною, в душі, всередині своєї свідомості він не підтримує незалежності жінок від чоловіків, є прихильником традиційного розподілу соціальних ролей в родині та культурі.

Залучення літературознавчого, міфологічного, фольклористичного, геральдичного тощо контекстів передбачає розкодування тваринного символізму оповідання. До речі, історичний факт: правитель Кокандського ханства Алімхан отримав прізвиського «шир-гаран» (лютий тигр), яке уособлювало його сутність: жорстокість, войовничість, розправу над суперниками. Арслан – поширене мусульманське ім'я, пов'язане з левом, зокрема у турків. Методисти слушно простежують зв'язок образу дівчини-левиці та певного ідеалу літератури кримських татар періоду «національної самосвідомості», – часу людей величних, сильних, незалежних, переможців [5]. Цей лейтмотив повторюється, наголошується упродовж твору («Ця дівчина... ні, ця левиця зможе звільнити нас від ворога!», «Хоробрі слова дівчини, відвага й патріотизм /.../ перетворили бійців на військо левів», «бійці Бахадира Бінбаші, мов леви /.../»), увиразнюючи ідею національної емансипації колонізованого народу під проводом лідера-державника. Національну орієнтацію презентації відображає зображення священної тварини мусульман, «царя свійських тварин» – коня (казахське прислів'я). Кінь Туркмен традиційно уособлює свободу, незалежність; індивідуально-авторський сенс – це символ батьківського піклування («вирощений батьком»), захисту (старшина Учтурфана Аладжа-бек, провівши Гульджемал до міських воріт, обіймає і цілує коня, довіряючи «цій тварині» порятунок дівчини), як і сталося.

Щодо того, що автор цілеспрямовано вмонтовує свій твір в певний історичний чи «літературний ряд» (Ю. Тинянов), вписуючи свій текст у контекст світової історії, культури, знавці творчості І. Гаспринського слушно простежують подібність Гульджемал і Жанни д'Арк. Осмислення взаємозалежності, впливу тексту і першотексту окреслює своєрідний «метатекстовий контекст». Учитель нагадає, що освіту відомий кримськотатарський педагог, журналіст і письменник здобув, зокрема, у Парижі (1871–1874 роки); він включив до своєї книги «Кадинлар» розділ «Великі жінки» про представниць слабкої статі, які очолювали держави, стали відомими політиками, вченими, митцями тощо. Формуючи в учнів філологічного профілю здатність цілісного сприйняття й осмислення насамперед літературного процесу, вмінь та навичок самостійного аналізу різножанрових творів, пропонуємо десятикласникам, із метою зіставлення характеру та долі Гульджемал і Жанни д'Арк, знайомитися з видатною постаттю французької національної історії із літератури, яка має документальну основу, – літературної біографії І. Кошелівця «Жанна д'Арк» (1997) [2]. Героїчних дівчат із Домремі та Учтурфана єднає те, що обидві зростали у звичаях свого часу (виконували хатні роботи, Жанна навчилася «шити із лляного полотна й плести», Гульджемал «вміла гаптувати»); виконують місію – звільнення обложених міст (Орлеана та Учтурфана); здатні надихати, згуртовувати. І. Кошелівець зазначає, що «об'єктові божественного натхнення» людей середньовіччя «належало бути непорочною дівою» [2, с. 82], Гульджемал «лишалася незаміжною», «в усіх в очах була як свята»; документи і реальні факти свідчать, що Жанна вимагала, щоб воїни «відвідували богослуження, сповідалися й ставали до причастя» [2, с. 113], Гульджемал звеліла мусульманам молитися, «спонукала всіх покаятись»; Жанна вела військо, озброєна «короговкою з образом Спасителя», «на якій написано лише

одне слово – Ісус» [2, с. 121, 125], Арслан-киз, готуючись підняти повстання, підготувала «червоний прапор», на якому «красувалося величне слово «Аллах» тощо. Ймовірно, що схожими є історичні паралелі, які підштовхнули кримсько-татарського та українського авторів до написання творів: «Недолугі, а то й ворожі своєму народові правителі, тривала руїна під чужою окупацією й особливо болюче для нас – перекинчицтво» (І. Кошелівець). Учні аналізують образи «продажних» «зрадників» Таштімура-бека, Ахмеда, засоби їх сатиричного зображення, коментують цитати: «/.../ чи не вештаються містом ворожі попихачі. Відомо ж бо, скрізь є людці, ладні за гріш продати вітчизну» [1], роздуми А. Кримського про актуалізацію езопової мови, прихованого вислову у працях І. Гаспринського («підтекстовий контекст»), який творив в умовах занепаду кримсько-татарської літератури внаслідок «російського завоювання Криму», масової еміграції кримських татар до Туреччини, політики «обрусіння», «цензурної й адміністративної підзорливості», був змушений поводитися «надто обережно і дипломатично /.../ лавірувати сюди й туди і – чи щиро? – запевняти росіян, що татарська освіта, яку він проповідує, не йде проти рускості /.../» [3, с. 169, 171–172]. Прочитавши твір І. Кошелівця, учні не лише ознайомляться із витвором майстра слова, а й набуватимуть умінь розрізняти жанр «художня біографія», простежувати риси повісті (розповідь від особи автора певних епізодів із життя героя; ситуація його випробовування, здійснення «етичного вибору» – вчинку; подібність світогляду головного персонажа і оповідача; можливість узяти «життєві уроки» з розказаної історії тощо); узагальнювати (моделювання образу персонажа, який формується на тлі історичних обставин), вчитимуться навичкам зіставного аналізу, компаративним зіставленням.

Високохудожній ілюстративний матеріал у шкільному підручнику (репродукція картини бельгійського митця XIX століття Адольфа Ділленса «Полонення Жанни д'Арк», низки портретів автора історичного оповідання «Арслан-киз», завдання творчо-пошукового характеру для змістовної роботи з ними [6, с. 296–299]) сприяють формуванню здатності учнів краще розуміти твори мистецтва, відчувати культурологічний вплив різних видів образотворчості. Мистецький контекст твору про звичайну дівчину, яка очолила повстання проти поневолювачів свого народу, доцільно більш різнопланово представити: музикою (рок-опера «Біла ворона» українського композитора Г. Татарченка; пісня Мадонни «Joan of Arc»), кіно та театром (історична драма Люка Бессона «The Messenger: The Story of Joan of Arc»), архітектурою, скульптурою (статуя Жанни д'Арк в Парижі, архітектор Emmanuel Fremiet), художньою літературою («Леонід Кононович про Жанну д'Арк /.../» (Київ, 2008), образами аніме та манґи, персонажами комп'ютерних ігор тощо.

Доцільно простежити особливості сприйняття творів І. Гаспринського в різні історико-літературні періоди, наприклад, зацитувати вислови колишнього дисидента, правозахисника, лідера Меджлісу **Мустафи Джемілева** (І. Гаспринський – найвидатніший «кримський татарин з часів знищення Кримського ханства» тощо), порівняти різні літературні конкретизації «Дівчини-левиці» методистами, літературознавцями.

За Н. Копистянською, коди, які відкривають контекст, можуть активізуватися; за певних історичних умов, коло їх розуміння може розширюватися. Сьогодні увага світової спільноти прикута до Кашгару – колись шумного осередку уйгурської культури, зараз – безлюдного міста-привида; мусульман-уйгурів масово «перевиховують» у китайських таємних таборах, влада КНР намагається знищити до останку уйгурську ідентичність. По-новому прочитати історичне оповідання та творчість І. Гаспринського допоможе увиразнення зв'язку із контекстом сучасності: у XX столітті кримськотатарський народ пережив комуністичний геноцид, масову депортацію, але проявив здатність до самоорганізації, повернувся на батьківщину, створив себе як модерну етнацію. Із 2014 року Крим знову захопила Росія, яка проводить дискримінаційну політику щодо корінного населення: заборонила діяльність Меджлісу, Курултаю; проводить обшуки, арешти у мечетях мусульман; переслідує, витісняє на материкову Україну активістів кримськотатарського націо-

нального руху; порушує етнодемографічний баланс, переселяючи до окупованого півострова сотні тисяч російських колоністів тощо. Актуальний суспільний контекст, зокрема нагадування, що 18 травня 2021 року, у 77 річницю початку депортації радянським режимом кримських татар з Криму, в Україні та світі згадали жертв геноциду, засудили дії нинішніх окупантів, спонукає учнів, вчителя не лише відкривати додаткові смисли та значення історичного оповідання «Арслан-киз», а й зрозуміти, що літературний твір є потенційно продовжуваним, нескінченним.

Висновки. Контексти літературної творчості є багатоплановими, різновекторними, водночас у шкільному навчанні літератури вчителю слід зосередитися на певному аспекті контексту програмового твору, зумовленому мистецькою специфікою, особливостями читацького досвіду учнів, навчальними завданнями уроку. Життєпис та творчість І. Гаспринського в курсі української літератури методично доцільно вивчати в перетинаннях, взаємодії біографічного, історичного, літературознавчого (жанровий, фольклористичний, підтекстовий, метатекстовий), культурологічного, суспільного видів контекстів як умови їх розуміння й інтерпретації, поглибленого вивчення предмета (пошук додаткової інформації, потреба пояснень, коментарів), читання як діалогу, співавторства компетентного старшокласника-читача.

Література

1. Гаспринський І. М. Арслан-киз (Дівчина-левиця). URL: <http://ukrlib.com.ua/books> (дата звернення: 15.03.2021).
2. Кошелівець І. М. Жанна д'Арк: літературна біографія. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 1997. 304 с.
3. Кримський А. Ю. Література кримських татар. *Студії з Криму, I–IX: відбитки з «Записок Історично-Філологічного Відділу»*. 1930. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 16.03.2021).
4. Усатенко Г. О., Фасоля А. М. Навчальна програма з української літератури (профільний рівень) для 10–11 класів загальноосвітніх шкіл. Київ, 2017. URL: <http://mon.gov.ua> (дата звернення: 19.03.2021).
5. Саматова О. М. Гаспринський. Арслан-киз: конспекти уроків. URL: <http://sites.google.com> (дата звернення: 01.02.2021).
6. Слоновьовська О. В., Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М. Українська література: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. (Профільний рівень). Київ: Літера ЛТД, 2018. 304 с.

References

1. Hasprynskyj, I. M. (1894). *Arslan-kyz (Divchyna-Levytsia)* [Arslan-kiz (Girl-lioness)] URL: <http://ukrlib.com.ua/books> (last accessed: 15.03.2021) [in Ukrainian].
2. Koshelivets, I. M. (1997). *Zhanna d'Ark: literaturna biografija* [Jeanne d'Arc: literary biography]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Krymskyj, A. U. (1930). *Literatura krymskyh tatar* [Literature of the Crimean Tatars]. *Studiji z Krymu, I–IX: vidbytky z «Zapysok filologichnogo Viddilu – Studies from the Crimea, I–IX: prints from the «Notes of the Historical and Philological Department»*. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/> (last accessed: 16.03.2021) [in Ukrainian].
4. Usatenko, H. O. & Fasolia A. M. (2017). *Navchalna programa z ukrajinskoji literatury (profilnyj riven) dlja 10–11 klasiv zagalnoosvitnih shkil* [Curriculum in Ukrainian literature (profile level) for the 10–11 class of secondary schools]. URL: <http://mon.gov.ua> (last accessed: 19.03.2021) [in Ukrainian].
5. Samatova, O. M. *Hasprynskyj. Arslan-kyz* [Gasprinsky. Arslan-kyz]. URL: <http://sites.google.com> (last accessed: 01.02.2021) [in Ukrainian].
6. Slonovska, O.V, Maftyn, N.V. & Vivcharyk, N.M. (2018). *Ukrajinska literatura* [Ukrainian literature]. Kyiv [in Ukrainian].

Romanyshyna N.

Doctor of pedagogical sciences, Professor, its teaching Ukrainian literature,
Rivne State Pedagogical University
rom.nata@ukr.net
orcid.org/0000-0002-8408-3784

**CONTEXT STUDY OF I. HASPRYNSKYI STORY «ARSLAN-KYZ»
IN THE SCHOOL COURSE OF UKRAINIAN LITERATURE**

The article substantiates the expediency of studying the biography and work of I. Hasprynskyi in the lessons of Ukrainian literature in the classes of philological profile in connection with literary and non-artistic facts; the peculiarities of biographical, historical, literary, culturological, social context as a method of analysis and interpretation of the program text «Arslan-kyz» are determined. The literary context is outlined in terms of clarifying the semantic and formal features of «Divchyna-Levytsia» as a work of debatable genre nature (historical narrative, story, legend, utopia), «subtextual context» (actualization of Aesopian language, hidden expression in the works of the artist), «Metatextual context» (comparative analysis of Guljema and Jeanne d'Arc as characters formed against the background of historical circumstances, in particular according to the literary biography of I. Koshelivets «Jeanne d'Arc»), contexts of literary concretization of «Divchyna-Levytsia», reception works of I. Hasprynskyi in different epochs (A. Krymsky, Y. Kandym, M. Dzhemilev, O. Slonovskaya, etc.). It has been observed that the codes that reveal the context of the historical story «Divchyna-Levytsia» have intensified in modern historical conditions (news of Chinese secret camps for Uighur Muslims has gained wide public resonance; in annexed Crimea, Russia again pursues discriminatory policies against indigenous peoples; deportation of Crimean Tatars by the Soviet regime from Crimea Ukraine, the world remembers the victims of genocide, condemns the actions of the current occupiers, which encourages teachers and students not only to discover additional meanings and meanings of the historical story «Arslan-kyz» infinite. Perspectives of the method of research of the system of contexts – in-depth study of Ukrainian literature (students search for additional information, need for explanations, comments), updating the meaning of what is read through inclusion in new contexts of the humanities; mastering the competencies of understanding one's own national identity, open attitude to the diversity of cultural expression of others, etc. (personally significant context).

Key words: profile training, context as a method of analysis, system of contexts, types of contexts, Ismail Hasprynskyi, «Arslan-kyz» («Divchyna-Levytsia»).